

УДК 007 : 304 : 001

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ В ПУБЛІЦИСТИЦІ ОКСАНИ ПАХЛЬОВСЬКОЇ

Ольга Квасниця

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна,
e-mail: olha_kvasnytsia@yahoo.com*

У статті проаналізовано філософсько-антропологічні моделі та концептуальні домінанти в публіцистиці Оксани Пахльовської.

Ключові слова: філософська антропологія, культурологія, світогляд, буття, пізнання, пам'ять, вибір, континуальність, історична свідомість, людина етична, людина естетична, людина європейська, людина протестуюча, обов'язок, культура, цивілізація, Європа, Росія.

Оксана Пахльовська є однією зі знакових постатей сучасної української культури. Це Інститут культури в одній особі. Письменник, культуролог, професор Римського університету “Ла Сап’енца”, завідувач кафедри україністики при Департаменті європейських та інтеркультурних студій на факультеті літератури і філософії, науковий співробітник Інституту літератури НАН України, лауреат премії імені Василя Симоненка (1989), Олени Теліги (2005) і Тараса Шевченка (2009), автор збірки віршів “Долина храмів”, збірки новел “Новели — Flash”, автор фундаментальної праці з історії української літератури італійською мовою “Civiltà letteraria ucraina” (“Українська літературна цивілізація”), в якій проаналізовано еволюцію європейського коду української культури за тисячу років, а також автор книжки “Ave, Europa!”, в якій наскрізною є тема культурної РЕ-інтеграції України в Європу.

Мета нашої статті — дослідити концептуальні домінанти в публіцистичному дискурсі Оксани Пахльовської, зокрема концепт Європа, філософсько-антропологічні моделі, які складають каркас її текстів, а також з’ясувати аргументаційну та мотиваційну базу останніх. Актуальність наукової розвідки зумовлена її новизною: ми чи не вперше робимо спробу аналізу публіцистичного корпусу текстів Оксани Пахльовської в українському журналістикознавстві.

Постать Оксани Пахльовської — це зразок “homo europeus”, людини європейської, європейскість якої визначається не місцем проживання в центрі Європи, ні фінансовим доходом, ні можливістю безвізового перетину кордонів, а передовсім щоденним імперативом волі, “рабством волі” в термінах І. Франка. Поль Валері, відповідаючи на питання “Що таке “гомо еуропеус?” казав: “Його не можна означити ні расою, ні мовою, ні звичаями, лише прагненням і розма-

хом волі... ” [2]. Уся культуртрегерська діяльність О. Пахльовської спрямована на формування європейської культурної свідомості українства. Українства відповідального, історично- і національно-свідомого. Українства, яке бореться з комплексами меншовартості, яке долає в собі постколоніальні синдроми. Як зазначає І. Дзюба, “...поки культурно наше суспільство залишається колоніальним. Не напівколоніальним і не постколоніальним, а саме колоніальним — усе ще колонізованим” [1; с. 53]. Очевидно, що процес формування нового типу українця з новим станом колективної свідомості — процес тривалий, адже мають сформуватися нові ментальні пласти, з яких попередньо витіснено негативне уявлення про себе (negative self image), осмислено і подолано комплекс неповноцінності, меншовартості, наприклад, явище малоросійства, яке в сьогodнішніх суспільно-політичних реаліях реалізується в перманентних компромісах між служінням Росії і територіальним патріотизмом; щобільше, необхідно долати прояви “постгеноцидного суспільства”. Як пише Оксана Пахльовська, “...бути “постгеноцидним суспільством” означає не мати пам’яті. Означає мати виключену свідомість. Знищене в такий спосіб суспільство — це суспільство лоботомізоване. А та частина суспільства, яка вистояла проти лоботомізації, вочевидь ще не має достатньо психологічних і фізичних сил, щоб відсунути від себе цю омертвілу масу погашеного мозку, яка навалюється на живий мозок, душить його своєю мертвотною вагою” [3]. Відтак мають бути сформовані нові психологічні установки на активний, а не пасивний триб життя, установки на прилучення до власної культури і власної історії; зрештою має викристалізуватися культурна свідомість як гарант національної ідентичності, яка стане антидотом до рецидивів “постгеноцидного суспільства”.

Якою ж постає людина європейська в макротекстах Оксани Пахльовської? Це людина, світогляд якої, з одного боку, всотав в себе ідеї філософії стоїцизму, а з іншого — філософію екзистенціалізму. Це людина сократівського типу, людина Етична, а не Естетична, людина, яка щодня робить сократівський вибір, а не донжуанський, за філософією С. Кьєркегора. “Існує лише два можливих — і в цілому несумісних вибори: етичний і естетичний, “вибір Дон Жуана” і “вибір Сократа” — пише О. Пахльовська. — Естетичний вибір є категорією позаісторичною. Цей вибір зосереджує буття в теперішньому часі, в ефемерних суб’єктивних трансформаціях, у дисперсивних фантазмагоріях фрагментаризованої психіки. Його вимір — це вимір гедоністичного моменту, історично безвідповідальної гри, лінійної стратифікації стимулів насолоди, інерційно примножених фантазією, — вимір, який, таким чином, паралізує адекватне усвідомлення життя” [6; с. 38].

Бінарною опозицією постає усвідомлене буття етичного вибору, яке людина робить в момент катарсисного рішення. “Саме етика ставить Людину перед проблемою вибору. Відтак етичний вибір є категорією історичною, є результатом належності особистості до суб’єктивної та об’єктивної історії. “Естетична людина” — людина нестабільна й “випадкова”, вона є скоріше “гримаса людини”. Ця людина хвора на амнезію; її центром є периферійні зони “я”; тому вона є неглибока вода, де хвилі пробігають лише на поверхні. “Етична людина” не втрачаючи своєї конкретності, є людина епічна і універсальна. Вона схожа на спокійні води глибокої ріки, оскільки їй властива пам’ять, континуативність і вірність обраному руслу. Почуття обов’язку “етичної людини” не є зовнішньо нав’язаним диктатом, а найглибшим виявом власної моральної природи” [6; с. 38]. Це обов’язок з

внутрішньої потреби, “мовчазний обов’язок”, за словами Є. Сверстюка, чи “Потреба чину!”, як би сказала Олена Теліга. “Відтак етичний вибір є також способом пізнання власної внутрішньої суті, яка становить собою конкретний синтез “я” ідеального і “я” історичного, і тому відбиває вічне, — продовжує О. Пахльовська. — Через те етичний вибір не може перебувати в полоні теперішнього: етичний вибір детермінує майбутнє. Естетичний досвід людини підпорядковує людину подіям: естетично переживаючи подію, людина пасивно зазнає на собі її вплив. І навпаки, роблячи етичний вибір і будучи послідовною в цьому виборі, людина здобувається на справжню свободу. Вона підкоряє собі реальність, впливає на її розвиток, а відтак і буде майбутнє” [6; с. 39].

Сократівська людина перебуває в постійному пошуку істини, сенсу життя, формулюванні надзавдань. А відтак маючи цілісний світогляд, будучи у процесі сенсотворення в “універсумі смислів”, здобувається на буття в історії, а здобуваючись на найвищий духовний злет, здобувається на трансцендентність. Як підсумок, людина Етична спрямована на вічність, людина Естетична на до-часність.

Якщо подивитися на історію України бодай в межах ХХ ст., то стає очевидним, що Сократівський тип людини ніколи не припиняв свого існування аж до наших днів, чи то мова про представників епохи “Розстріляного Відродження”, чи про шістдесятників, чи про сучасників, моральний авторитет котрих, як каже Оксана Єжи-Янівна, вимірюється рівнем відповідальності за зроблене людиною і перед мертвими, і перед живими, і перед ненародженими. Інша річ, що тоталітарна система перманентно намагалася зламати Етичну людину. Втім інтенції будь-якої тоталітарної системи на уярмлення людського духу апіорі пріречні на поразку. Етична людина таки існує в часі і просторі координат української культури. І культурологічна діяльність О. Пахльовської, тільки цьому підтвердження.

Однак, повертаючись до зазначеного вище питання про людину Етичну та Естетичну, варто зауважити, що філософсько-людинознавчі пошуки О. Пахльовської є лише однією з домінант її культурологічних текстів, які, оприявнюючи світогляд самої дослідниці, виходять за межі наукових проблем філософської антропології. Остання, своєю чергою, вивчає сутність людини, “мікрокосмос” та “макрокосмос”, взаємозв’язок людини і світу, людське призначення і можливості людського самоздійснення, “самособоюнаповнення”. Тексти ж О. Пахльовської не вичерпуються лише філософсько-антропологічним колом питань. Якщо спробувати охарактеризувати їхню природу, то їм притаманний радше кросдисциплінарний характер, що включає в себе і філософію, літературознавство, і культурологію, і історію, і публіцистику. Що ж до засадничих питань людинознавства, зокрема тріади Е. Канта: Що я можу знати? Як я маю діяти? На що я можу сподіватися?, то вони виступають потужною аргументаційною базою в макротекстах О. Пахльовської, мета яких сформувати нові ментальні карти культурної свідомості українства. Українства зрілого, з активною громадянською позицією, з усвідомленням того, що майбутнє кожного зокрема і нації в цілому вирішується тут і зараз, що є нічим іншим, як пристрасною потребою життя як чину, українства, яке свідоме того, що покладатися слід передовсім на самого себе, а не на державу, що засвідчує відсутність патерналістських комплексів колись колональної свідомості. Відомий вислів Кеннеді: “Не питай, що держава може зробити для тебе, а питай, що ти можеш зробити

для держави” О. Пахльовська перефразовує так: “Не питай, що держава може зробити для тебе, а пам’ятай, що ти і є ця держава” [5; с. 346]. У статті “Робінзон і Манілов, або чому “Захід є Захід, а Схід є Схід” українська дослідниця вкотре порушує питання про культурного героя сучасної доби, людину яка будує чи не будує себе, своє майбутнє, а відтак майбутнє держави. Вкотре предметом публіцистичних розмислів стає людина у філософсько-антропологічному, суспільно-політичному вимірах. На цей раз О. Пахльовська апелює до емблематичних образів з літератури, до Робінзона і Манілова, як уособлення героїв двох опозиційних світів. Так, Робінзон Крузо Даніеля Дефо — це людина, яка покладається лише сама на себе, опинившись на безлюдному острові, це людина з залізною волею, яка здобуває і перетворює світ, це людина екстремального вибору. “Ось він, цей пуританин XVII століття — людина з усім комплексом слабких і сильних рис: розгублений і мужній, зневірений і впертий, терплячий і непокірний, емоційний і конкретний. У чомусь досвідчений, у чомусь наївний, десь знаходить правильне рішення, десь помиляється — і знов шукає, думає, протистоїть, а разом — набирається розгалуженого і стратифікованого *послідовного* знання. І вдається йому це робити тому, що насамперед Робінзон — це людина, яка *перетворює кожну поразку на досвід*”, — пише О. Пахльовська. — ... Він не мислить категоріями абстрактного часу, *вічності*. Він знає з історії своєї країни, що король не вічний, а авторитет Папи не абсолютний. Їхня влада — більш ніж відносна. Абсолютний лише імператив людини освоювати щораз новий світ. І ще — пам’ятає девіз Кромвеля: “Покладайся на Бога, але тримай порох сухим!” Тож Робінзон мислить категоріями щодення” [5; 342]. Робінзон людина доволі прагматична, яка не намагається врятувати усе людство, рятує спершу себе, а врятувавши себе — врятує, можливо, якусь його частину. Він не герой, не мученик, не подвижник, він звичайна людина, сповнена суперечностей, людина, яка помиляється. Але його помилки свідчать про конкретний досвід раціональної забудови простору, приборкання хаосу через розгортання конструктивної людської волі. Кожна його дія-вчинок — крок до подолання безвиході. “Власне, Робінзон вчить, що *безвиході немає*. Розумова винахідливість і сила волі розбудили простір, гуманізували його, населили людською фантазією та енергією” [5; 343]. Він став одним із моторів Нового світу, підсумовує О. Пахльовська, героєм Модерного часу, європейським Одиссеєм, у чиему самотньому викликові долі закодований сенс його цивілізації. Цивілізації Європейської.

Прототипом Робінзона виступає гоголівський Манілов, який живе у Маніловці, до якої чи то п’ятнадцять верств, чи всі тридцять. “Вкритий зеленою тванню ставок, “что, впрочем, не в диковинку в англицких садах русских помещиков”. Над запліснявілим ставком — “храм уединенного размышления”, — символ цілковито непотрібності, безперспективності всього цього описаного Гоголем світу “мертвих душ”. Навіть день, і той “какого-то светло-серого цвета, какой бывает только на старых мундирах гарнизонных солдат, этого, впрочем, мирного войска, но отчасти не трезвого по воскресным дням” [...] І сам Манілов: поряд з ним “почувствуешь скуку смертельную”. “У всякого есть свое, но у Манилова ничего не было” [5; с. 343]. Так Гоголь змальовує емблему російського буття, звертає увагу О. Пахльовська: “Дома он говорил очень мало и большею частью размышлял и думал, но о чем он думал, тоже разве Богу было известно. — Хозяйством нельзя сказать, чтобы он занимался, он даже никогда не

ездил на поля, *хозяйство шло как-то само собой* [підкреслення наше. — О.К.]. Когда приказчик говорил: “хорошо бы барин, то и то сделать”, “да, недурно”, отвечал он, куря трубку [...]” [5; с. 343-344]. Зрештою мрії-фантазії Манілова і про підземний хід від дому, і про кам’яний міст, на якому би купці продавали дрібний крам для селян і про “этакую науку, чтобы этак расшевелило душу, да-ло бы, так сказать, паренье этакое...” і про те, “как бы хорошо было бы жить с другом на берегу какой-нибудь реки, потом через эту реку начал строиться у него мост, потом крупнейший дом с таким высоким бельведером, что можна оттуда видеть Москву [...]” — все це так і залишаються незреалізованими проектами, фантомами маніловської уяви, в якій все робиться само, в якій замість конкретики панує категорія невизначеності, в якій соціальні позиції здобуваються невідь за що. “А там і “государь, узнавши о такой их дружбе, пожаловал их генералами [...]”. Горизонт прагнень і амбіцій на цьому закінчується, — зазначає О. Пахльовська. — Історія теж закінчується. Не почавшись. Ця історія — як та книжка, яку читав Манілов: вона була вже два роки закладена все на тій самій 14 сторінці. А Робінзон своїм життям написав книжку, з якої почалася історія Нового часу” [5; с. 344-345].

Прикметно, що в публіцистичному дискурсі О.Пахльовської ці два літературні герої стають уособленням двох світів, образами Заходу і Сходу, Європи і Росії. Відтак який з цих світів вибере українська людина, таким і буде її майбутнє. Зрештою Помаранчева революція засвідчила європейський вибір цивілізованого світу. Європа для О. Пахльовської передовсім категорія культурна і моральна, це синонім до концепції свободи індивідуальності. Своїми публіцистичними текстами О. Пахльовська опритомнює українську громаду від розчарувань, від девальвування здобутків Майдану, того, що складає моральний капітал Помаранчевої революції: право БУТИ, право на СВОБОДУ власну і своїх нащадків. І застерігає: “Ми вже далекі від поразки. Але ще не близькі до перемоги” [4]. Відтак лише “l’Homme révolté”, Людина Протестуюча, за А. Камю, здобувається на щоденну громадянську позицію, стає суб’єктом історії, вибирає свідомість і пам’ять, гідність і честь, право і обов’язок, обов’язок БУТИ ЛЮДИНОЮ. Підсумовуючи, варто зазначити, що в цілому вся наукова, публіцистична творчість, вся суспільна діяльність Оксани Пахльовської підпорядкована одному великому проекту — УКРАЇНІ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ. Втім концепт “Росія versus Європа” — масштабна тема іншої наукової розвідки.

-
1. Дзюба І. Від маргінальності до універсальності // Сучасність. — 2008. — Ч. 1–2.
 2. Дроздовський Д. Туга за героїчним. Дмитро Донцов: людина європейського духу й української думки // День. — 2010. — 15–16 жовт.
 3. Пахльовська О. Джеймс Мейс і його місія // День. — 2007. — 15 лют.
 4. Оксана Пахльовська: “Крок через порожнечу” // Слово Просвіти. — 2005. — Ч. 37.
 5. Пахльовська О. Ave, Еуропа!: ст., доп., публіц. (1989—2008) / Оксана Пахльовська. — К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008. — 656 с.
 6. Пахльовська О. Етичний вибір і естетичний вибір: конфлікт і синтез // Поезія Ліни Костенко в часах перехідних і вічних: Матеріали круглого

столу / Ред.-упоряд. Т. В. Шаповаленко. — К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2005. — 105 с.

PHILOSOPHIC AND ANTHROPOLOGIC MODELS IN PUBLICISM OF OXANA PAKHLIOVS’KA

Olha Kvasnytsia

Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky str. 49, 79044, Lviv, Ukraine

E-mail: olha_kvasnytsia@yahoo.com

The article attempts to analyze the conceptional ideas, philosophic and anthropologic models in publicistic works of Oxana Pakhliovs’ka.

Key words: philosophical anthropology, cultural studies, outlook, existence, cognition, memory, historical choice, consciousness, aesthetic choice, ethical choice, sense of duty, culture, civilization, Europe, Russia.

ФИЛОСОФСКО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ В ПУБЛИЦИСТИКЕ ОКСАНЫ ПАХЛЬОВСКОЙ

Ольга Квасница

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, 79044, Львов, Украина

E-mail: olha_kvasnytsia@yahoo.com

Исследовано философско-антропологические модели и концептуальные доминанты в публицистике Оксаны Пахльовской.

Ключевые слова: философская антропология, культурология, мировоззрение, бытие, познание, память, выбор, историческое сознание, человек этический, человек эстетический, человек европейский, человек протестующий, обязательство, культура, цивилизация, Европа, Россия.

Стаття надійшла до редколегії 30.08.2011

Прийнята до друку 26.09.2011